

ემზარ ჭანტურიძე

**XVII–XIX საუკუნეების ქართველი მოღვაწეები
ალმოსაველეთის ქვეყნებში
(თურქეთი, ეგვიპტე, ირანი)**

მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ქართველ ხალხს თავისი არსებობისათვის ბრძოლაში არაერთხელ შექმნია უმძიმესი პირობები. ხშირი შემოსევები ქვეყანას ეკონომიკურად აჩანაგებდა და პოლიტიკურად ასუსტებდა. აქედან გამომდინარე, თანდათანობით სუსტდებოდა ერთიანი საქართველოს სამეფო ხელისუფლება. პოლიტიკურად და ეკონომიკურად დაქვეითებულ ქვეყანაში გააქტიურება დაიწყო სეპარატისტულად განწყობილმა ფეოდალთა ზედა ფენამ. ეს პროცესი XV ს. დამთავრდა ერთიანი საქართველოს ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებად დაშლით (ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, სამცხის, სამეგრელოს, გურიის, მოგვიანებით აფხაზეთის და სვანეთის სამთავროები). არსებული მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა XVI-XVII სს., ხოლო XVIII ს. დასაწყისში ქართულ სამეფო-სამთავროებში თურქეთის, ირანის შემოსევებმა და ლეკთა თარეშმა აპოგეას მიაღწია. დანაწევრებულ პოლიტიკურ ერთეულებს დამოუკიდებლად აღარ შეეძლოთ გამკლავებოდნენ გარე თუ შიდა პრობლემებს. იზრდებოდა საქართველოდან გატაცებული და მონათა ბაზრებზე (თურქეთი, ირანი, სირია, ერაყი, ეგვიპტე) გაყიდულ ქართველთა რიცხვი.

მოთხოვნილება ქართველ ტყვეებზე აღნიშნულ ქვეყნებში ძალზე დიდი იყო. გოგონები სულთნების, შაჰების თუ სხვა დიდმოხელეთა ჰარამხანებში მიჰყავდათ. ბრძოლისუნარიანობით და მოქნილი ჭკუა-გონებით დაჯილდოებულ ბიჭებს სათანადო წვრთნის შემდეგ ანაწილებდნენ ზემოთ დასახლებული ქვეყნების ელიტარულ სამხედრო ნაწილებში. საქართველოდან გატაცებულთა და გაყიდულთა ზუსტი რიცხვი ცნობილი არაა. წყაროების მიხედვით (ვახუშტი ბატონიშვილი, ე. შარდენი, ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, არქანჯელო ლამბერტი, ქრისტოფერო კასტელი, პატრი იოსებ რომაელი, ევლია ჩელები...) XV-XVIII საუკუნეებში ჩვენი ქვეყნიდან სავარაუდოდ მილონ-ნახევარზე მეტი ქართველი იქნა გაყვანილი და გაყიდული ზემოთ აღნიშნული ქვეყნების მონათა ბაზრებზე.

წინამდებარე სტატიაში წარმოვადგენთ თურქეთში, ეგვიპტესა და ერაყში მოღვაწე, გამაჰმადიანებულ, წარმომავლობით ქართველი, მაღალი თანამდებობის იმ პირთა მცირე ნაწილის ბიოგრაფიულ მონაცემებს, რომლებმაც დიდი კვალი დატოვეს დასახლებულ ქვეყნების ცხოვრების ყველა სფეროში. ზოგიერთი დიდი რეფორმატორის სახელითაა ცნობილი აღნიშნული ქვეყნების ისტორიაში.

ოსმალეთის იმპერიაში საუკუნეების მანძილზე ასეულობით ქართველი მოღვაწეობდა პოლიტიკურ არენაზე. მათ სამთავრობო სტრუქტურებში მაღალი თანამდებობები ეკავათ და ამდენად დიდი გავლენა ჰქონდათ სხვადასხვა სახელისუფლებო სფეროში. პროფ. ო. გიგინეიშვილის განმარტებით, იმპერიის არსებობის მანძილზე 184 დიდი ვეზირიდან 14 იყო თურქი, 22 ალბანელი, 10 ქართველი, 10 ბოსნიელი, 6 აბაზა, 5 ჩერქეზი, 3 ბერძენი, 2 იტალიელი...(ო.

გიგინეიშვილი, 1982, გვ. 163-164). დადგენილია, რომ უცხოელ ავტორთა ერთი ნაწილი ქართული წარმომავლობის ზოგიერთ პირს მოიხსენიებს ჩერქეზად, თურქად, სომეხად ან რომელიმე სხვა ეროვნების წარმომადგენლად.

შუა და შემდგომი საუკუნეების მკვლევართა უმეტესი ნაწილი აბაზგებს მიიჩნევს ქართველურ ტომად (ანონიმი ავტორი V ს., მიხეილ ატალიატე, იოანე ცეცე, ეფრემი, მ. თამარაშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ს. ყაუხჩიშვილი, ბ. სილაგაძე, გ. მელიქიშვილი, მ. სვანიძე, დ. ჯანელიძე). ნ. მარის, ნ. ლომოურის, მ. ინაძის, ნ. კეჭალმაძის, დ. ხახუტაიშვილის და ნ. ხოშტარიას მოსაზრებებს აბაზგების ქართველურ ტომად მიიჩნევის შესახებ ვიმოწმებ ს. ყაუხჩიშვილზე დაყრდნობით (იხ. ანონიმი ავტორი V საუკუნისა. 1965, გვ. 28). აღნიშნულიდან გამომდინარე, იმ 6 დიდ ვეზირს, რომელიც აბაზად მოიხსენიება, მივიჩნევთ ეთნიკურ ქართველად; მაშინ უკვე 16 გამაჰმადიანებული ქართველი ყოფილა დიდი ვეზირის თანამდებობის მქონე.

თურქეთში დაწინაურებული ქართული წარმომავლობის პირთა უმეტესი ნაწილი საქართველოდან ბავშვობის ასაკშია მოტაცებული და გაყიდული საზღვარგარეთის მონათა ბაზრებზე. მათგან წარმოვადგენთ მცირე ნაწილს.

გურჯი მეჰმედ-ფაშა (1536-1626 წწ.), ბავშვობის ასაკში საქართველოდან მოტაცებული და თურქეთში გაყიდული. თავდაპირველად ის, როგორც საჭურისი, სულთნის ჰარამხანაში მსახურობდა. მურად III-ის (1574-1595 წწ.) დროს ჰარამხანის საჭურისთა უფროსი გახდა, აჰმედ I-ის (1603-1617 წწ.) დროს სასახლის ალა გახდა. 1604 წელს ეგვიპტის ვალის (მმართველი) თანამდებობაზე დაინიშნა. მომდევნო წლებში ის ჯერ რუმელიაში, შემდეგ ბოსნიაში იყო ბეგლარბეგად. 1615 და 1622 წლებში დიდი ვეზირი იყო. 1625 წ. მეორე ვეზირის თანამდებობა ეკავა. 1626 წ. 90 წლის ასაკში გარდაიცვალა. მუსტაფა ნაიმას მიხედვით ის სიკვდილით დასაჯეს. ნაიმა მეჰმედ-ფაშას მოღვაწეობას დადებითად ახასიათებს: "გურჯი მეჰმედ ფაშა იყო საჭურისი, გონიერი, მტკიცე ნებისყოფის, ღირსეული ვეზირი" (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 164).

აბაზა მეჰმედ ფაშა, წარმომავლობით ქართველი, აფხაზეთიდან გატაცებული ოსმალეთში მონად გაყიდეს, შეუცვალეს სახელი და გამაჰმადიანეს. შემდგომში თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით სწრაფად დაწინაურდა იმპერიის პოლიტიკურ სარბიელზე. 1608 წელს დაინიშნა კაფუდან ფაშას თანამდებობაზე. 1617 წ. დიდი ვეზირის - ხალილ ფაშას წარდგინებით ჯერ მარაშის, ხოლო 1620 წ. არზრუმის ვილაიეთის მმართველი (ბეგლარბეგი) გახდა. 1623 წელს, სულთან მურად IV-ის (1623-1640 წწ.) მმართველობის დროს, ის აუჯანყდა ოსმალეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას. 1628 წელს აჯანყება ჩახშობილ იქნა. აბაზა ფაშას აპატიეს დანაშაული და გადაიყვანეს ჯერ ბოსნიის ბეგლარბეგად, შემდეგ ციხე-სიმაგრე ოჩაკოვის გამგებლად. 1634 წელს, სასახლის კარზე მოწყობილი ინტრიგების შედეგად, მურად IV-ის ბრძანებით, ის სიკვდილით დასაჯეს (მ. სვანიძე, 1990, გვ. 290).

მელექ აჰმედ-ფაშა (1585-1662 წწ.) წარმომავლობით ქართველი, დაბადებული სტამბოლში. მშობლები წარმომავლობით აფხაზეთიდან, აბაზას ტომიდან იყვნენ, ამიტომ პატარა აჰმედი აღსაზრდელად სამშობლოში გააგზავნეს. აჰმედი იყო დეიდაშვილი ცნობილი თურქი ისტორიკოსის — ევლია ჩელების (ევლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, 1973, გვ. 6, 61, 88). სულთან აჰმედ I-ის

(1603-1617 წწ.) დროს ის ჯერ სილაჰდარი გახდა, შემდგომ სხვადასხვა წლებში იყო ალებოს, ბაღდადისა და დიარბექირის ვილაიეთების გამგებელი. ცოლად შეირთო მურად IV-ის (1623-1640წწ.) ქალიშვილი კაია სულთანი. 1650 წ. სულთანმა მეჰმედ IV-მ (1648-1687 წწ.) ის დიდი ვეზირის თანამდებობაზე დანიშნა. ერთი წლის შემდეგ გადააყენეს. 1651-1662 წლებში განაგებდა ოჩაკოვის, სილისტრიის, ვანის, ბოსნიის, რუმელიის ვილაიეთებს. გარდაიცვალა 1662 წელს სტამბულში.

კაპუდან ფაშა ღაზი-ჰასანი (1714-1790 წწ.) დაბადებული ყოფილა აღმოს. საქართველოს მთიანეთში, ფშაგელში, რომელიც, დ. ჯანელიძის განმარტებით, ფშავი ან მოხვევთა რომელიმე სოფელი უნდა იყოს (დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967, გვ. 104). ის ბავშვობის ასაკში საქართველოდან გაუტაციათ და თურქეთში მონად გაუყიდიათ. მალე მან თავი დააღწია მონობას. თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით სწრაფად იწყებს დაწინაურებას. თავდაპირველად რიგით იანიჩარად იწყებს სამსახურს. მალე ალჟირის მმართველის პირად გვარდიაში ჩაირიცხა, შემდეგში პროვინციის მმართველად დანიშნეს. რამდენიმე წლის შემდეგ გემის კაპიტნად გადაჰყავთ. 1780 წელს დააწინაურეს კაპუდან-ფაშას თანამდებობაზე. 1786 წ. სულთან აბდულჰამიდ I-ის (1774-89 წწ.) დავალებით მოაწყო სადამსჯელო ექსპედიცია ეგვიპტეში აჯანყებული ბეგების წინააღმდეგ, რომელიც წარმატებით ჩაატარა. სტამბულმა აღადგინა თავისი ბატონობა ეგვიპტეში. 1789 წელს ჰასან ფაშა სულთან სელიმ III-ის ბრძანებით დაინიშნა დიდი ვეზირის თანამდებობაზე. გარდაიცვალა 1790 წ. თანამედროვე ან შემდგომი ეპოქის ისტორიკოსები ჰასანს ახასიათებენ, როგორც შეუბრალებელ, მაგრამ ენერგიულ და ნიჭიერ სახელმწიფო მოღვაწეს (დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967, გვ. 105).

იუსუფ-ფაშა კოჯა (1730-1800 წწ.), ეროვნული წარმომავლობით ქართველი. ბავშვობის ასაკში გატაცებული და თურქეთში მონად გაყიდული. შემდგომში თავი დააღწია მონის მდგომარეობას. თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით სწრაფად იწყო დაწინაურება. ქართული წარმომავლობის მქონე კაპუდან-ფაშა ღაზი-ჰასანის რეკომენდაციით, 1786 წ. სულთანმა აბდულ ჰამიდ I-მა (1774-1789 წწ.) ის დიდი ვეზირის თანამდებობაზე დანიშნა, საიდანაც 1789 წ. გადააყენეს. 1791-1792 წწ. კვლავ დიდი ვეზირია. მომდევნო წლებში ის ჯერ მედინის, შემდეგ ჯიდის ფაშა ხდება. კოჯა იუსუფ-ფაშა გარდაიცვალა 1800 წელს.

კაპუდან-ფაშა ქუჩუკ-ჰუსეინი (1757-1803 წწ.), საქართველოდან გატაცებული და თურქეთში მონად გაყიდული ქართველი (ყობერი, 1997, გვ. 240). წყაროთა ერთი ნაწილის თანახმად, სტამბულში გაამაჰმადიანეს, სახელი შეუცვალეს და უფლისწულ სელიმს საჩუქრად მიჰგვარეს. ჰუსეინი სასახლეში სელიმის ქართველი დედის მიჰრიშაჰის (1745-1805 წწ. მისი ქართული სახელი და გვარი უცნობია) მეთვალყურეობის ქვეშ იზრდებოდა. ჰუსეინი ნიჭისა და უნარის, ასევე მომავალ სულთანთან სიანლოვის წყალობით, სწრაფად წინაურდება. მწერალ რამაზ სურმანიძის მიხედვით, 1792 წელს ჰუსეინმა ცოლად შეირთო სულთან აბდულჰამიდ I-ის (1774-1789 წწ.) ქალიშვილი. სხვადასხვა წლებში ეკავა მაღალი თანამდებობები. სელიმ III-ის (1789-1807 წწ.) დროს 1792-1803 წწ. ის კაპუდან-ფაშას თანამდებობაზე იყო. 1800-01 წწ. იბრძოდა ფრანგების წინააღმდეგ ეგვიპტეში. გარდაიცვალა 1803 წელს.

ხუსრეველსოსრო მეჰმედ-ფაშა (1765-1855 წწ.), ბავშვობის ასაკში გატაცებული და თურქეთში მონად გაყიდული ქართველია. ის, როგორც მონა, სულთან აბდულჰამიდ I-ისთვის (1774-1809 წწ.) უჩუქებიათ. სულთნის სასახლეში მასთან ერთად იზრდებოდა წარმომავლობით ასევე ქართველი - ჰუსეინი, შემდგომში ცნობილი კაპუდან ფაშა. არსებულ წყაროებზე დაყრდნობით, ანალოგიური მოსაზრებისაა თურქი მეცნიერი მურად ქასაბი (მურად ქასაბი, 2012, გვ. 58-59).

ისტორიკოს ზაქარია ჭიჭინაძის მიხედვით, ხოსრო ფაშა წარმოშობით ქედის რაიონ სოფელ აქუციდან იყო და ერისთავის გვარს ატარებდა. მწერალ რამაზ სურმანიძის მიერ მოპოვებული მასალების მიხედვით (რ. სურმანიძე, 2012) ის რაჭის ერისთავების შთამომავალი ერისთავი-ჩხეიძეა. დ. ჭანელიძის მიხედვით, ხოსრო მეჰმედ-ფაშა წარმოშობით ქართველი ხოსროშვილია (დ. ჭანელიძე, 1967, გვ. 176).

თავისი ნიჭისა და ჰუსეინთან ახლო ურთიერთობის წყალობით სწრაფად იწყებს დაწინაურებას სხვადასხვა მაღალ თანამდებობაზე. თავდაპირველად ის კაპუდან ჰუსეინ-ფაშასთან მსახურობდა ჯერ ბეჭდის მტვირთველად, შემდეგ კი ქეთჰულად; 1801 წ. მან ჰუსეინ-ფაშასთან ერთად მონაწილეობა მიიღო ფრანგების წინააღმდეგ ეგვიპტის ლაშქრობაში; ომის დამთავრების შემდეგ იქვე დანიშნეს ალექსანდრიის ციხისთავად; 1802-1806 წლებში ის მონაცვლეობით განაგებდა ეგვიპტის, სალონიკის, დიარბექირის ვილაიეთებს; 1806-1811 წწ. იყო ტრაპიზონის, ბოსნიის, იზმითის ვილაიეთების მმართველი; 1811-1818, 1822-1826 წწ. კაპუდან ფაშას თანამდებობაზეა; 1818-1822 წწ. განაგებდა ჯერ ტრაპიზონის, შემდეგ არზრუმის, ყარსის და ევბეას ვილაიეთებს. 1824 წ. მან მონაწილეობა მიიღო საბერძნეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ჩახშობაში. 1827-1837 წწ. იყო სერასკირი. ამ თანამდებობაზე ყოფნისას მოახდინა თურქეთის შეიარაღებული ძალების რეორგანიზაცია. 1839-1840 წწ. დიდი ვეზირი და ოსმალეთის იმპერიის ფაქტობრივი მმართველია. 1846 წ. ჯერ მეჯლისის წევრი გახდა, შემდეგ კვლავ სერასკირი. 1847 წ. გადააყენეს. ამის შემდეგ დიდ თანამდებობებზე აღარ დაუნიშნავთ. 1848 წ. პენსიაზე გავიდა. 1855 წ. 90 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ორჯერ ქორწინების მიუხედავად მემკვიდრე არ დარჩენია.

თანამედროვე თუ შემდგომი პერიოდის მკვლევრები მის დამსახურებად მიიჩნევენ შეიარაღებული ძალების რეორგანიზაციას, ტაქსიმის სამხედრო სკოლის დაარსებას, შეიარაღებულ ძალებში დისციპლინის განმტკიცებას, სახელმწიფო აპარატში კორუფციის ნაწილობრივ აღმოფხვრას. ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე მას თურქეთში მონად გაყიდული ბევრი ქართველი გამოუსყიდია, განათლების მიღებასა და თანამდებობრივად დაწინაურებაშიც დახმარებია. მიუხედავად დიდი სახელისა, ის ბოლომდე დარჩა ოსმალეთის იმპერიის ერთგულ დიდ მოხელედ.

ათიათასობით გატაცებულ და მონად გაყიდულ ქართველთა ძირითადი მასა თურქეთს გარდა ხვდებოდა ასევე ირანის, ეგვიპტის, ერაყისა და სირიის მონათა ბაზრებზე. მაგრამ ყველაზე დიდი მოთხოვნა ქართველ ბიჭებზე იყო ეგვიპტესა და ერაყში. სელიმ I-ისა (1512-1520 წწ.) და სულეიმან I-ის (1520-1566 წწ.) 1516-1534 წწ. დაპყრობითი ომების შედეგად, ერაყი, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე ოსმალეთის შემადგენლობაში შევიდა.

XVII ს. დასაწყისში ოსმალეთის ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტებამ და სეპარატისტული მოძრაობის გააქტიურებამ XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ეგვიპტე ფაქტობრივად ნახევრად დამოუკიდებელ რეგიონად აქცია. სულთნის დანიშნული ფაშების საქმიანობა ძირითადად დამოკიდებული იყო ეგვიპტეში გაბატონებული მამლუქთა ზედა ფენის ნება-სურვილზე. მათი დასაყრდენი ძალა იყო მრავალრიცხოვან, გაწვრთნილ მამლუქთა შენაერთები, რომელთა შევსება ხდებოდა ძირითადად საქართველოდან გატაცებული და მონათა ბაზრებზე გაყიდული ბავშვებით.

მრავალათასიანი მამლუქთა კონტინგენტის, განსაკუთრებით მისი ზედაფენის ქართული წარმომავლობისა და ეგვიპტეში მათი წამყვანი როლის შესახებ თავის მოსაზრებებს გამოთქვამენ როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი ავტორები: იოანე ბატონიშვილი (1991, გვ. 189), ო. მარკოვა (1966, გვ. 175), აბდურახმან-ალ-ჯაბარტი (1963, გვ. 580-582)... ავტორების: აჰმედ მაკრიზის, ლუიზინიანის, ვოლნის, კ. ნიბურის, ლ. პინოს, ფერიერ სოვბეფის, პ. მასონის, მარსელის, დე-ლა-პორტას და რუსეთის არქივებში დაცული ცნობები ავიღეთ ჯანელიძე, სილაგაძის “ქართველი მამლუქები ეგვიპტეში და ერაყში“, 1967, ბეი-მამიკონიანის ...ქართველი მამლუქები ეგვიპტის სუვერენიტეტისათვის ბრძოლაში“, 1957, მისივე “ქართველ მამლუქთა მბრძანებლობა ერაყში“, 1944, შრომებში გამოქვეყნებული მასალებიდან.

ეგვიპტეში მყოფ მრავალრიცხოვან ქართველ მამლუქთაგან წარმოვადგენთ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ლეგენდარულ ქართველ მამლუქს ალი-ბეის (1728-1773 წწ.), რომელმაც დიდი კვალი დატოვა ოსმალეთის ბატონობისაგან ეგვიპტის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში.

ალი-ბეი ალ-ქაბირი დაბადებულია საქართველოში 1728 წელს, ლუიზინიანის ინფორმაციით, ამაზიაში, დ. ჯანელიძის განმარტებით — ლაზეთში (დ. ჯანელიძე, სილაგაძე, 1967, გვ. 46). მეორე ვერსიით, საქართველოს სხვა კუთხეში “აბაზეაში“||აფხაზეთში. წყაროების მიხედვით, მას მოტაცებამდე იოსები რქმევია. მამამისი მართლმადიდებელი ეკლესიის მოძღვარი ყოფილა. ასეთივე მოსაზრებას გამოთქვამს კარსტენ ნიბური. 1741 წ. 13 წლის ასაკში მოტაცებული იოსები სტამბულში უყიდა ქურთ ვაჭარ აჰმედს. ქაიროში ჩაყვანილი იოსები, როგორც მონა, შეიძინა ეგვიპტეში ცნობილმა ქართველმა მამლუქმა იბრაჰიმ ქაჰიამ (1746-1754 წლებში შეიხ ელ-ბალადი და ეგვიპტის ფაქტობრივი მმართველი). იოსებს სახელად ალი დაარქვეს, მიაღებინეს მაჰმადიანობა. მას, ისევე როგორც ყველა მონად გაყიდულს, დააწყებინეს წვრთნა ცხენის ჭენებასა და ყოველგვარი იარაღის ხმარებაში, ასწავლეს წერა-კითხვა. თავიდან ის საჭურველმტვირთველი იყო თავისი პატრონის სასახლეში. შემდეგში, თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით, იბრაჰიმ ქაჰიას მფარველობის ქვეშ სრულად იწყებს დაწინაურებას. 1750 წელს 22 წლის ალი ქაჰიების რაზმში ჩაირიცხა. რამდენიმე წლის შემდეგ ალის მისმა მფარველმა ბეგის ტიტული მიანიჭა. 1754 წელს დაღუპული იბრაჰიმ ქაჰიას სამართალმემკვიდრე ხდება რიდვან-ბეი, რომელმაც მამლუქთა ლიდერობა რამდენიმე თვით შეინარჩუნა. 1755 წელს რიდვან-ბეის წინააღმდეგ მამლუქთა შეიარაღებული აჯანყება ალი-ბეის გამარჯვებით დამთავრდა. 1763 წელს მან გზიდან ჩამოიცილა ეგვიპტის ფორმალური მმართველი აბდარ-რაზმანი, შეიხ ელ-ბალადობა მიითვისა და ფაქტობრივად ეგვიპტის გამგებელი გახდა.

ალი-ბეიმ თავისი მმართველობის წლებში (1763-1773 წწ.) ეგვიპტეში ჩაატარა რეფორმები (საგადასახადო, საფინანსო, სამხედრო), შეამცირა კორუფცია, მოსპო ყაჩაღთა ბანდების თარეში, ხელს უწყობდა საგანმანათლებლო პოლიტიკის განხორციელებას. მის მიერ გატარებულმა რეფორმებმა ხელი შეუწყო ეგვიპტის ეკონომიკურ განვითარებასა და ექსპორტის ზრდას. საგადასახადო სისტემის მოწესრიგებამ და თანხების ეკონომიურად ხარჯვამ უზრუნველყო შემოსავლების ზრდა ბიუჯეტში. ამით ალი-ბეიმ საკმაოდ დიდი ფინანსური რეზერვები შექმნა (5 მილიონი პიასტრი). ყოველივე ეს ალი-ბეის საშუალებას აძლევდა გაეზარდა მასზე დაქვემდებარებული შეიარაღებული ძალების (მამლუქთა) რიცხვი. სადაც უმეტესობა ქართველი იყო. მამლუქთა გაწვრთნასა და შეიარაღებაზე თანხებს არ იშურებდა. ყოველივე ამით ალი-ბეიმ სამომავლოდ მოამზადა პირობები ეგვიპტის სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის. ალი-ბეიმ დააწინაურა და მფარველობა გაუწია შემდგომში ცნობილ ქართველ მამლუქებს: ალი-ბეი ტანტავი, ისმაილ-ბეი, ჰალილ-ბეი, აბდურაჰმან-ბეი, ჰასან-ბეი ჯიდელი, მუსტაფა-ბეი, იუსუფ-ბეი, აკიფ-ბეი, მურად-ბეი, იბრაჰიმ-ბეი (მარტყოფელი შინჯიკაშვილი), ძმები: იბრაჰიმ და სოლეიმან-ბეი (ტარბაიძეები)...

1769 წ. ალი-ბეიმ ეგვიპტის დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოცხადებით ეგვიპტის ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა დე-იურედ აქცია. ეგვიპტის ფაშას ულტიმატუმი წაუყენეს — თურქულ გარნიზონთან ერთად ორი დღის ვადაში დაეტოვებინათ ქვეყანა. იმ მომენტისათვის გართულებულმა საშინაო და საგარეო მდგომარეობამ (რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წწ. ომები, პროვინციებში მიმდინარე აჯანყებები) სულთნის კარს არ მისცა მყისიერი რეაგირების საშუალება. ხელისუფლება მოქმედებისათვის შესაფერის დროს დაელოდა.

შეფასა რა არსებული მდგომარეობა, ალი-ბეიმ, დაიწყო აქტიური საომარი ოპერაციები. 1770-1771 წწ. ალი-ბეის ჯარებმა რამდენჯერმე დაამარცხეს დამასკოს ვილაიეთის გამგებლის ოსმან ფაშას (ეროვნებით ასევე ქართველი) სარდლობით მის წინააღმდეგ გაგზავნილი ჯარები. 1771 წლის 22 ოქტომბერს ალი-ბეის მამლუქებმა პალესტინელი ბედუინების ბელად ზაჰირ ალ-უმართან ერთად გადამწყვეტ ბრძოლაში დაამარცხეს ოსმან ფაშა და დაიკავეს სირიის დიდი ნაწილი. საიმპერიო ხელისუფლება იძულებული გახდა გადამწყვეტი ზომები მიეღო. უბირველეს ყოვლისა, მათ შეძლეს ალი-ბეისთან დაახლოებულ პირთა ერთი ნაწილის (სოლეიმან-ბეი, მურად-ბეი, იბრაჰიმ-ბეი, ისმაილ-ბეი...ეროვნებით ყველა ქართველი, აბუ-ზაჰაბი...) გადაბირება. ისინი, თავიანთ მომხრეებთან ერთად, წარმოჩინდნენ იმპერიის ხელში ალი-ბეის წინააღმდეგ მიმართულ ძირითად დამრტყმელ ძალად. მათ სათავეში ჩაუდგა მისივე სიძე (დის ქმარი) აბუ-ზაჰაბი. 1773 წლის 22 აპრილს სალიჰიესთან გადამწყვეტ ბრძოლაში, ლალატის შედეგად ალი-ბეი დამარცხდა. მძიმედ დაჭრილი, ტყვედ ჩავარდნილი ალი-ბეი აბუ-ზაჰაბს მიჰგვარა ასევე ქართველმა მურად-ბეიმ. სამი დღის შემდეგ სახელოვანი ქართველი მამლუქი ერთი ვერსიით ჭრილობის, მეორე ვერსიით — საწამლავის შედეგად გარდაიცვალა.

ალი-ბეის დაღუპვის შემდეგ იმპერიამ აღადგინა თავისი ძალაუფლება ეგვიპტეში. ქართველი მამლუქების კიდევ ერთი მცდელობა, ეგვიპტეში თავიანთი ძალაუფლების სრულად აღდგენისა, 1786 წელს მარცხით დამთავრდა. აღნიშნული

აჯანყების ჩახშობაში გადამწყვეტი როლი ითამაშეს იმპერიის დიდმოხელე, ეროვნებით ქართველებმა კაპუდან ფაშა ღაზი-ჰასანმა და დიდმა ვეზირმა იუსუფ ფაშამ, ხოლო 1801 წელს ეროვნებით ასევე ქართველმა დიდმა ვეზირმა იუსუფ ფაშა-ზიამ. ბრძოლები, შესუსტებული სახით, 1811 წლამდე გრძელდებოდა. იმავე წლის 1 მარტს, ეგვიპტის ფაქტობრივი გამგებლის, მაკედონელი მუჰამედ ალი-ფაშას მიერ მოწყობილი შეთქმულების შედეგად საბოლოოდ მოისპო მამლუქობა ეგვიპტეში.

კიდევ ერთი რეგიონი, სადაც საქართველოდან გატაცებულ ტყვეთა დიდი ნაკადი ხვდებოდა, ერაყი იყო. როგორც უკვე აღინიშნა, სულთნების სელიმ I-ისა და სულეიმან I-ის მიერ დაპყრობითი ომების შედეგად ერაყი, სირია, მესოპოტამია და ეგვიპტე შევიდა ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში. აღნიშნულ ქვეყნებში, მათ შორის ერაყში შეიქმნა ცალკეული საგამგებლო ოლქები - ვილაიეთები. მათ შორის ბალდადის ვილაიეთს, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა. XVII ს. დასაწყისში ოსმალეთში დაწყებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისი ასუსტებდა ცენტრალურ ხელისუფლებას, განაპირა მხარეების მმართველებს კი უღვიძებდა დამოუკიდებლობის მოპოვების სურვილს.

XVIII ს. დასაწყისში იმპერიის შემადგენლობაში მყოფმა ორმა რეგიონმა, ეგვიპტემ და ბალდადის საფაშომ ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა მოიპოვა. 1704 წელს სულთანმა აჰმედ III-მ (1703-1730 წწ.) ბალდადის ვილაიეთის მმართველად დანიშნა ჰასან-ფაშა, რომელმაც, ცენტრალური ხელისუფლების თანხმობით ან წაყრუებით, შეძლო მთელი ერაყისა და ქურთისტანის დამორჩილება. მისი ძალაუფლების დასაყრდენს ძირითადად წარმოადგენდა მამლუქთა სამხედრო რაზმები, რომლებიც თვით სულთნებმა დატოვეს ეგვიპტესა და ერაყში, როგორც პროვინციების მმართველი ფაშების დამხმარე ძალა. ჰასანის მომდევნო ფაშები თანდათანობით ზრდიდნენ მათზე დაქვემდებარებული ძალების, განსაკუთრებით მამლუქთა, რიცხვს. როგორც ეგვიპტეში, ასევე ერაყშიც მამლუქთა რიგების შევსებისას უპირატესობას ანიჭებდნენ ბრძოლისუნარიანობით, ნიჭით, უნარით გამორჩეულ, მონათა ბაზრებზე გასაყიდად გაყვანილ ქართველ ბავშვებს. ამიტომაც ეგვიპტის შემდეგ ქართველი ტყვეები ისე ძვირი არსად ღირდა, როგორც ერაყში.

ჰასან ფაშას (1704-1723 წწ.) და აჰმედ ფაშას (1723-1747 წწ.) მმართველობის შემდეგ ერაყის გამგებელმა ქართველმა ფაშებმა **სულეიმან აბუ ლაილაჰმა** (1749-1762 წწ.), **სულეიმან ბეიუქმა** (1782-1802 წწ.) გააგრძელეს წინამორბედი ფაშების საქმიანობა ერაყის შემდგომი განვითარებისათვის (ეკონომიკური, პოლიტიკური, საფინანსო, სამხედრო, კულტურულ-საგანმანათლებლო) მათ მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა მოამზადა ნიადაგი, ერაყის ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა დაუდ ფაშას 1829 წელს დეიურედ ექცია.

სულეიმან დიდის გარდაცვალების შემდეგ ერაყში ისევ ქაოსური სიტუაცია შეიქმნა. 1802-1816 წწ. ერაყის მმართველებიდან ვერავინ შეძლო თანამდებობის ხანგრძლივად შენარჩუნება. სულეიმანის ანდერძის თანახმად, 1802 წელს ერაყის გამგებელი გახდა მისი სიძე, უფროსი ქალიშვილის ქმარი, აფხაზეთიდან 11 წლის ასაკში გატაცებული და ბალდადში გაყიდული ქართველი, **ჰაფიზ ალი-ფაშა**. ის 1807 წელს დაიღუპა აჯანყებული ქურთების წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1807-

1810 წწ. ერაყს მართავდა ასევე აფხაზეთიდან გატაცებული და ერაყში გაყიდული ქართველი, ჰაფიზ ალის დისშვილი **სულეიმან ფაშა ქუჩუქი**. 1810-1813 წლებში საფაშოს განაგებდა აბდალაჰ თუთუნჯი. 1813-1816 წლებში ბაღდადის ტახტის მფლობელი იყო სულეიმან დიდის შვილი **საიდ ფაშა**. მისი მმართველობა თავიდან წარმატებული იყო, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღოდა მისსავე ქაჰიას (მოადგილეს), უმცროსი დის ქმარს — **დაუდს**. 1814 წლის ბოლოს ინტრიგების შედეგად სიძე-ცოლისძმას შორის დაწყებული კონფლიქტი 1817 წლის თებერვალში დამთავრდა **დაუდ ფაშას** გამარჯვებით. ის ერაყს განაგებდა 1817- 1831 წლებში.

დაუდ ფაშა (პირვანდელი სახელი დავითი) დაბადებულია ქვემო ქართლში 1774 წელს. ბეი-მამიკონიანის მიხედვით, 1767 წ. (გ. ბეი-მამიკონიანი 1944 გვ. 739). დავითის მშობლები გიორგი და მარიამ მანველაშვილები ლუარსაბ ორბელიანის ყმები იყვნენ. ლუარსაბ ორბელიანის მიერ გაცემული, თბილისის სამაზრო სასამართლოს მიერ 1820 წლის ნოემბერში დამოწმებული სიგელის თანახმად, ყმობიდან განთავისუფლებული დავითის დედა და ძმები თბილისში გადადიან საცხოვრებლად (მამა ამ დროისთვის გარდაცვლილი იყო). ამის შემდეგ მათ თავდაპირველი გვარი ბოჩოლაშვილი შეიცვალეს მანველაშვილის გვარით (დოკუმენტები: “გიორგი ბოჩოლაშვილის ყმობიდან განთავისუფლების სიგელი“, “გააზატების წიგნი ბოჩოლაანთ გიორგის შვილებისადმი“ და 1821 წელს დაუდ ფაშას მიერ გაგზავნილი წერილი დედისადმი იხ. ბ. სილაგაძე, თსუ შრომები 91, 1960, გვ. 358-366, ასევე დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967, გვ. 344-351). ექვსი წლის ასაკში გატაცებული, ჯერ სტამბულში, შემდეგ ბაღდადში მონად გაყიდული დავითი მუსტაფა ბეგს საჩუქრად მიუერთმევია ერაყის მაშინდელი მმართველის სულეიმან ბეიუქისათვის (ქართველი მამლუქი). მას სახელგამოცვლილი დაუდი მფარველობის ქვეშ აუყვანია და მამლუქთა სასწავლებელში მიუბარებია. მან სამხედრო ვარჯიშობებსა და სწავლაში გამოჩენილი ნიჭისა და მონღოლების წყალობით მიიპყრო თავისი ბატონის ყურადღება. სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ დაუდი, თავისი მფარველის წყალობით, სწრაფად იწყებს დაწინაურებას. ის სულეიმან ფაშამ ჯერ მონობიდან გაანთავისუფლა, შემდეგ ბეჭდის მცველად დანიშნა; 1801 წელს კი საფაშოს დავთადარად დანიშნა და უმცროსი ქალიშვილი ცოლად შერთო.

სულთან მაჰმუდ III-ის (1808-1839 წწ.) თანხმობით, დაუდი 1817 წ. თებერვალში საიდ ფაშაზე გამარჯვების შემდეგ, ერაყის ერთპიროვნული მმართველი გახდა. ძალაუფლებისათვის წარმოებულმა ბრძოლებმა ქვეყანა ეკონომიკურად გააჩანაგა. შემცირდა შემოსავალი, შესუსტდა ქვეყნის სამხედრო პოტენციალი. ქვეყნის კრიზისიდან გამოსაყვანად დაუდ ფაშამ დაიწყო ადმინისტრაციული, საფინანსო, ეკონომიკური, სამხედრო რეფორმების გატარება. ქურთების აჯანყებების ჩახშობამ, მოთარეშე ბანდების ალაგმვამ ერაყის შემდგომი განვითარებისათვის სტაბილური გარემო შექმნა. ეს იწვევდა ეკონომიკურ აღმავლობას, შემოსავლების ზრდას. ფინანსების ეკომიურად და მიზნობრივად ხარჯვამ დაუდ ფაშას საშუალება მისცა შეექმნა დიდი ფინანსური რეზერვები. სამედიორაციო სისტემების განვითარებით ერაყში გაიზარდა სახნავ-სათესი მიწების ფართი, შესაბამისად — მოსავლიანობა. ყოველივე ეს ხელშემწყობ პირობებს ქმნიდა ადგილობრივი მრეწველობის განვითარებისათვის. ახალ საფეიქრო საწარმოებში გაზარდეს სხვადასხვა სახის ქსოვილების, მათ შორის აბრეშუმის, წარმოება. აღნიშნული ღარგების შემდგომი განვითარებისათვის დაუდმა ეკონომიკაში პროტექციონისტური

პოლიტიკის გატარება დაიწყო: გაზარდა საბაჟო გადასახადები იმპორტულ საქონელზე. ამით ადგილობრივი ნაწარმი მოთხოვნადი გახდა.

ფინანსური შემოსავლები დაუდ ფაშას საშუალებას აძლევდა, გაეზარდა სხვადასხვა პროექტის დაფინანსება. მათ შორის განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სამხედრო სფეროს. 1824-28 წწ. გატარებული რეფორმების შედეგად დაუდ ფაშას სრულ მზადყოფნაში ყავდა უკვე ევროპულ ყაიდაზე გაწვრთნილი და კარგად შეიარაღებული 30 ათასიანი რეგულარული არმია. თანამედროვეთა ინფორმაციით, საჭიროების შემთხვევაში, დაუდს დამატებით შეეძლო 60-70 ათასი მეომრის გამოყვანა. გარდა ამისა, მან გაზარდა პირადი გვარდიის რიცხვი 3000 მეომრამდე, რომელიც ქართველი მამულეებით იყო დაკომპლექტებული. ძლიერ, შეიარაღებულ ძალებზე დაყრდნობით, ერაყის ფაქტობრივმა მპყრობელმა 1828 წელს დაიწყო მოქმედება თურქეთის შემადგენლობიდან ერაყის სრულად გამოყვანისთვის.

თავისი მიზნების განხორციელებისათვის დაუდ ფაშამ შეარჩია მისთვის ხელსაყრელი დრო. 1828-29 წწ. რუსეთმა ბალკანეთსა და კავკასიაში გაანადგურა თურქეთის შეიარაღებული ძალების ძირითადი ნაწილი, ხოლო შავ ზღვაში — საზღვაო ფლოტი. სულთნის მაჰმუდ II-ის მოთხოვნას, კავკასიის ფრონტზე რუსეთის შეტევის შესაჩერებლად ჯარების გაგზავნისა და გადაუხდელი თანხის მიცემის შესახებ, დაუდ ფაშამ უარი უპასუხა. ეს ამბოხების გამოცხადებას ნიშნავდა. ხელისუფლებამ ურჩი ვასალის წინააღმდეგ აქტიური მოქმედება დაიწყო. 1830 წ. ბოლოს სადამსჯელო ექსპედიციის ხელმძღვანელად დაინიშნა ალექსანდრე ფაშა, წარმომავლობით ქართველი მუშაემედ ალი რიზა. მას დაუქვემდებარეს არზრუმ-დიარბაქირ-ალექსანდრეპოლის საფაშოების გაერთიანებული სამხედრო ძალები. აღნიშნული კონფლიქტი დაუდ ფაშასა და საიმპერიო ხელისუფლებას შორის დამთავრდა ამ უკანასკნელის გამარჯვებით. ერაყი კვლავ თურქეთის შემადგენლობაში დარჩა I მსოფლიო ომის დამთავრებამდე.

დამარცხებული დაუდ ფაშა, მიუხედავად ჩადენილი ქმედებებისა, სიკვდილით არ დაუსჯიათ. მას მხოლოდ ერაყის მართვის უფლება ჩამოართვეს. 1834 წელს ის ბოსნიის ვილაეთის მმართველია, 1838-1839 წლებში ინიშნება იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარედ. 1839-1841 წწ. იყო ანკარის ვილაეთის გამგებელი. 1841 წ. სახელმწიფო სამსახურიდან გადადგა. 1846 წ. (ზოგიერთი მონაცემებით, 1842 წ.) სულთანმა აბდ ალ-მაჯიდმა (1839-1861 წწ.) დაუდი დანიშნა მედინაში მუშაემედ წინასწარმეტყველის მავზოლეუმის ზედამხედველად. 70 წელს გადაცილებული, ის იქაც აქტიურ სამეურნეო საქმიანობას ეწეოდა. 1851 წელს დაუდ ფაშა 77 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დარჩალულია იქვე მედინაში, ხალიფა ოსმანის (644-656 წწ.) საფლავის ახლოს.

მის თანამედროვე თუ შემდგომი დროის მკვლევართა შეფასებით, დაუდი (დავითი) აღიარებულია როგორც გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელმაც დიდი სახელი დატოვა ერაყის ისტორიაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანონიმი ავტორი V საუკუნისა** - გეორგიკა, ტ. II, თბ., 1965.
- არქ. ლამბერტი, 1938** - არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938.
- ო. გიგინეიშვილი, 1982** - ო. გიგინეიშვილი, ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბ., 1982.
- გ. ბეი-მამიკონიანი, 1944** - გ. ბეი-მამიკონიანი, ქართველ მამულუკთა მბრძანებლობა ერაყში, მეცნ. აკადემიის მოამბე, 1944, ტ. V, №7.
- გ. ბეი-მამიკონიანი, 1957** - გ. ბეი-მამიკონიანი, ქართველი მამულუკები ეგვიპტის სუვერენიტეტის აღდგენისათვის ბრძოლაში, "მნათობი", 1957, №9.
- დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, 1964** - დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, XVII ს., თბ., 1964.
- ლუკა, 1970** - ლუკა, გეორგიკა, ტ. VIII, თბ., 1970.
- ველია ჩელები, 1973** - ველია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, ნაკ. I, თბ., 1971; ნაკ. II, თბ., 1973.
- ეფრემი, 1967** - ეფრემის ქრონიკა, გეორგიკა, ტ. VII, თბ., 1967.
- ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973** - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
- მ. თამარაშვილი, 1995** - მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995.
- იოანე ბატონიშვილი, 1991** - იოანე ბატონიშვილი, ხუმარსწავლა-კალმასობა, ტ. II, თბ., 1991.
- იოანე ცეცე, 1967** - იოანე ცეცე, გეორგიკა, ტ. VII, თბ., 1967.
- გ. მელიქიშვილი, 1965** - გ. მელიქიშვილი, საქართველოს კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბ., 1965.
- გ. მელიქიშვილი, 1973** - გ. მელიქიშვილი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხები, თბ., 1973.
- მიხეილ ატალიატე, 1966** - მიხეილ ატალიატე, გეორგიკა, ტ. VI, თბ., 1966.
- მურად ქასაბი, 2012** - მურად ქასაბი, ხუსრევ მეჰმედ ფაშა, თბ., 2012.
- მუსტაფა ნაიმა, 1979** - მუსტაფა ნაიმა, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თბ., 1979.
- იოსებ რომაელი, 1902** - იოსებ რომაელის ცნობები, მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თიფლისი, 1902.
- ჟან შარდენი, 1975** - ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, თბ., 1975.
- ჟობერი ამედე, 1997** - ჟობერი ამედე, მოგზაურობა სომხეთსა და სპარსეთში 1805-1806 წლებში, თბ., 1997.
- მ. სვანიძე, 1982** - მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1982.
- ბ. სილაგაძე, 1960** - ბ. სილაგაძე, ერაყ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XIX ს. 20-ანი წლები), თსუ შრომები, ტ. 91, თბ., 1960.
- რ. სურმანიძე, 2012** - რ. სურმანიძე, დიდი ვეზირი ხოსრო ერისთავი-ჩხეიძე, 2012.

- დონ ქრისტოფერო კასტელი, 1973** - დონ ქრისტოფერო კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1973.
- ს. ყაუხჩიშვილი, 1963** - ს. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია, ტ. III, თბ., 1963.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1960** - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1960.
- ს. ჯანაშია, 1935** - ს. ჯანაშია, ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში, ტფ., 1935.
- ს. ჯანაშია, 1952** - ს. ჯანაშია, აფხაზთა სამეფოს ისტორიიდან, შრომები, თბ., ტ. II, თბ., 1952.
- დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967** - დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, ქართველი მამულუქები ეგვიპტესა და ერაყში, თბ., 1967.
- დ. აბდურანმან ჯაბარტი, 1963** - Д. Абдурахман Джабарти, Египет под властью Мухаммада Али. М. 1963.
- ო. მარკოვა, 1966** - О. Маркова, Россия закавказье и международная отношения. М. 1966.

EMZAR TCHANTURIDZE

GEORGIAN PUBLIC PEOPLE OF XVII-XIX IN EASTERN COUNTRIES (TURKEY, EGYPT, IRAQ)

The subject matter of the article is short biographical data of Georgian Public men holding important posts in Turkey, Iraq and Egypt. They left important tacks in the history of the mentioned countries. Some of them is known as a big reformator. Large part of Georgians sold in slave markets in XVI-XVIII centuries promptly promoted to political platform of the mentioned countries due to their talent. Large part of them left their traces in Turkey, Egypt and Iraq.

Georgian Mehmed Pasha statesman if Turkey (1536-1626), Kapudan Pasha Gazis khani (1714-1790), Khosro/Kusrev Pasha (1765-1855). In Egypt Ali-Bey/ Al Kabiri (1728-1773), Murad-bei (from Tbilisi), Ibrahim-bei from Martyofi (Sinjikashvili)...From Iraq: Suleiman abu lailahi (1749-1762), Suleiman Great/Beiug Suleiman (1780-1802), Daud-Pasha (1817-1831). Some of them: Ali-bei, Suleiman the Great and Daud-Pasha have the names of big reformators in the history of mentioned countries.